

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 001.891.3+33

Методологічне знання як складовий елемент наукового економічного знання

Братута О.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри економіки промисловості та організації виробництва
Українського хіміко-технологічного університету

Статтю присвячено окремим основним теоретичним проблемам методологічного забезпечення проведення наукових досліджень у галузі вітчизняної економічної науки. Об'єктом дослідження є методологія економічної науки, а предметом – методологічне знання. На основі аналізу наукових результатів, отриманих вітчизняними провідними науковцями-економістами у сфері методології, дано оцінку стану методологічного забезпечення проведення наукових досліджень, визначено основні теоретичні проблеми та поняття методологічного знання як складового елементу наукового економічного знання.

Ключові слова: теоретичні проблеми, методологія економічної науки, методологічне знання, вітчизняна економічна наука, методологічне забезпечення, наукове дослідження.

Братута А.Г. МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАНИЕ КАК СОСТАВНОЙ ЭЛЕМЕНТ НАУЧНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЗНАНИЯ

Статья посвящена отдельным основным теоретическим проблемам методологического обеспечения проведения научных исследований в сфере отечественной экономической науки. Объектом исследования является методология экономической науки, а предметом – методологическое знание. На основе анализа научных результатов, полученных отечественными ведущими учеными-экономистами в сфере методологии, дана оценка состоянию методологического обеспечения проведения научных исследований, определены основные теоретические проблемы и понятия методологического знания как составного элемента научного экономического знания.

Ключевые слова: теоретические проблемы, методология экономической науки, методологическое знание, отечественная экономическая наука, методологическое обеспечение, научное исследование.

Bratyta A.G. METHODOLOGICAL KNOWLEDGE AS A COMPOSITE ELEMENT OF THE SCIENTIFIC ECONOMIC KNOWLEDGE

Some basic theoretical problems of methodological support of researches in Ukrainian economical science used to investigate in the article. The object of research is methodology of economical science and the subject – methodological knowledge. The analysis has been performed of the scientific results which were obtained by Ukrainian leading economists in the field of methodology. The estimation of the state of methodological support of scientific research has been done, determined the basic theoretical problems and the concept of methodological knowledge as an integral part of the scientific economical knowledge.

Keywords: theoretical problems, methodology of economic science, methodological knowledge, Ukrainian economical science, methodological support, scientific research.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для переважної більшості науковців у галузі економічної науки притаманне спрощене уявлення місця та ролі методології у науковому дослідженні, наслідком чого є формальне ставлення до обґрунтування методу його проведення. Практично все зводиться до вибору з арсеналу традиційних, а то й просто популярних (модних), на відповідному історичному етапі еволюції науки засобів проведення наукового дослідження та

встановлення певної відповідності між задекларованими засобами й отриманими науковими результатами. Зазначене явище проявляється в тому, що, як правило, у наукових статтях, присвячених економічній проблематиці, питання методологічного забезпечення організації проведення дослідження взагалі не висвітлюється, а в дисертаціях (кандидатських або докторських) зазначеному питанню відводиться незначне місце у вступі. Проведення наукових досліджень у вітчизняній еко-

номічній науці залежно від форми наукового знання (теоретичної або емпіричної), зводиться практично або до тлумачення тих чи інших нових явищ економічного буття у контексті передпосилкового знання (парадигми) однієї зі шкіл чи напрямків сучасної економічної думки, або їх формалізації (символічного представлення явища) засобами з арсеналу логіко-математичного моделювання. При цьому сутнісні та змістовні ознаки явища, класифікація форм його прояву й як об'єкта, і щодо визначення господарського механізму процесу його функціонування й еволюції, а також відносини із зовнішнім середовищем його буття не включаються у предметне поле дослідження. Відповідно, результати наукового дослідження представляються у формі описової або логіко-математичної теорії. Тобто результатом дослідження є лише встановлення наукового факту явища, що недостатньо для формування теорії розвинутого типу. Як наслідок, переважна більшість наукових досліджень, а відповідно і отриманих наукових результатів, по суті, мають емпіричний характер. Таким чином, можна констатувати, що в сучасній вітчизняній економічній науці призупинився процес створення та приросту теоретичного наукового знання. Основні причини такого становища такі:

- методологічне знання не розглядається як окремий засадний елемент наукового знання. Основна причина полягає у тому, що не досліджені, а відповідно не розкриті, його сутність, зміст і форма (структура);

- не визначено місце методологічного дослідження у складі наукового дослідження, а також основні положення щодо організації його проведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У вітчизняній економічній науці у 90-х роках минулого сторіччя дослідження теоретичних проблем у сфері методології практично не проводилися. Зазначений стан речей зумовлений певними історичними обставинами, засадними з яких є такі:

- 1) вихід України зі складу СРСР й утвердження як самостійної національної макро-економічної системи;

- 2) кардинальна зміна основ організації та типу господарського механізму функціонування економіки країни.

За таких обставин розпочався процес перебудови вітчизняної економічної науки, метою якого був перехід на інші світоглядні засади, тобто заміна наукової парадигми, що, своєю чергою, вимагало адекватної та своєчасної

зміни методологічного забезпечення проведення наукових досліджень.

Що стосується процесу зміни світоглядних позицій, то він відбувся доволі швидко, хоча, на нашу думку, достатньо формально. Останнє знайшло відображення у відмові від парадигми марксистської школи та переорієнтації на позиції Main stream.

У сфері методології відповідний трансформаційний процес проявився у зміні підходів до визначення універсальності застосування методологічного знання від «методологічного монізму» на позиції «методологічного плюралізму».

Враховуючи зазначені історичні обставини та стислі терміни здійснення процесу перебудови вітчизняної економічної науки, можна стверджувати, що вирішення теоретичних проблем її методологічної сфери не було включено до складу пріоритетних, а по суті, відкладено на невизначений строк.

Ситуація почала поступово змінюватися на початку нинішнього сторіччя, що знайшло відображення у низці наукових і навчально-наукових видань [1–6].

Першим з українських учених-економістів, який започаткував ґрунтовне дослідження у сфері методології вітчизняної економічної науки й актуалізував відповідну проблематику, був д.е.н., проф. Мочерний С.В. Процеси подальшого розширення проблемної сфери та масштабів проведення наукових досліджень щодо формування засад методологічного забезпечення зазначеної галузі науки пов'язані з такими відомими економістами, як Геєць В.М., Гальчинський А.С., Базилевич В.Д., Мазаракі А.А. Оцінюючи позитивно характер цих зрушень, водночас слід констатувати хаотичність у проведенні наукових досліджень у методологічній сфері, а відповідно й альтернативний характер отриманих результатів.

Аналіз останніх публікацій дає підстави зробити такі висновки щодо отриманих наукових результатів:

- 1) проблема поліпшення системи методологічного забезпечення сучасної вітчизняної економічної науки вирішується на шляху переосмислення такого її елемента, як передпосилкове знання філософського або загальнонаукового рівня. Зокрема, можна виділити такі альтернативні підходи:

- а) компілятивний, що передбачає осучаснення методологічних положень філософської теорії діалектики на основі відповідних засадних положень загальнонаукової теорії синергетики [1];

b) догматичний – повернення на методологічні засади філософської теорії метафізики [3];

c) традиційний – залишитися на методологічних засадах філософської теорії матеріалістичної діалектики [4];

d) трансформаційний – кардинально перейти на методологічні засади загальнонаукової теорії синергетики [5];

2) проведено систематизацію рівнів методологічного знання, форм його існування, засобів і послідовності проведення наукового дослідження [1; 4–6]. Зміст отриманих результатів суттєво відрізняється залежно від того, засадних положень якої із теорії передпосилкового знання філософського або загальнонаукового рівнів дотримуються дослідники;

3) визначено критерії оцінки істинності результатів наукового дослідження [1; 2; 5]. Відмінності у позиціях зумовлені тим, яких гносеологічних або загальнонаукових концепцій істинності знання дотримуються дослідники.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попередньо виконаний аналіз проблеми й останніх публікацій у сфері методології економічної науки дає підстави стверджувати про відсутність систематизованих, обґрунтованих і загальноновизнаних вітчизняною науковою спільнотою знань у цій галузі наукового пізнання. По суті, процес формування відповідних знань перебуває лише на початковій стадії. При цьому потребує негайного дослідження ціла низка теоретичних проблем, з яких до складу засадних можна віднести такі:

- дихотомічності підходів у визначенні такої змістовної ознаки методологічного знання, як універсальність його застосування до будь-якої сфери наукового пізнання;

- відсутності загальноновизнаного трактування у питанні, об'єктом якої метанаукової чи загальнонаукової дисципліни або сукупності наукових дисциплін є методологічне знання;

- нечіткого визначення сутності методологічного знання;

- нечіткого визначення складників методологічного знання;

- нечіткого визначення засобів, якими має проводитися методологічне дослідження, та їх класифікації;

- відсутності загальноновизнаного трактування у питанні критеріїв оцінки істинності результату наукового дослідження;

- нечіткого визначення мети та цілей методологічного дослідження.

Першочерговими із перелічених проблем, тому що є основою для дослідження інших, є визначення сутності та змісту методологічного знання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). На підставі викладеного вище можна сформулювати цілі даної статті:

- 1) уточнити сутність поняття «методологічне знання» та його місце у складі наукового знання;

- 2) визначити й уточнити зміст, дефініцію та мету методологічного знання;

- 3) уточнити та систематизувати структуру та цілі методологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній економічній науці щодо результату методологічного дослідження застосовується термін «науково-методологічне знання» [4, с. 11]. При цьому слід наголосити, що відповідне явище не розкрито як поняття за змістом, а лише за обсягом. Науково-методологічне знання класифіковано за відповідними видами залежно від визначених авторами рівнів методології наукового пізнання – філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового, методико-технологічного, техніко-методичного [4, с. 11–12]. Зміст чотирьох із них практично ототожнюється із зазначеними рівнями і лише один вид науково-методологічного знання має власну дефініцію. Зокрема, поняття «конкретно-наукове методологічне знання» тлумачиться як «...багаторівнева система обґрунтування найбільш адекватних щодо теорії даної науки методологічних принципів, форм, способів, операцій, умов і критеріїв його побудови» [4, с. 12].

Зазначеній теоретичній позиції притаманні деякі логічні помилки та хиби, що пов'язані з:

- 1) відсутністю розкриття змісту родового поняття;

- 2) порушенням окремих принципів визначення найменування поняття, зокрема «однозначності» та «предметності» [7, с. 29];

- 3) порушенням деяких правил визначення дефініції поняття, зокрема співмірності (надто широке визначення) та «ясності за змістом» (двозначне) [7, с. 52];

- 4) ототожненням відмінних за змістом та обсягом понять;

- 5) змістовною неузгодженістю з категоріальним апаратом передпосилкового знання філософського (загальнонаукового) рівня наукового пізнання.

Термін «науково-методологічне знання» є квазінауковим і має бути заміненим на термін «методологічне знання».

По-перше, зазначений термін змістовно узгоджений із категоріальним апаратом передпосилкового знання філософського рівня наукового пізнання, зокрема, за такими позиціями:

– у гносеології, об'єктом вивчення якої є процес пізнання взагалі, наукове пізнання визначається як його окремий вид, результатом якого є наукове знання, що включається до обсягу родового поняття «знання» як особливе;

– у епістемології і філософії науки, об'єктом вивчення яких є процес наукового пізнання, наукове знання розглядається як родове поняття щодо видів знання за галузями науки та типів зазначеного знання залежно від форм наукового пізнання;

– у процесі наукового пізнання виокремлюють дві взаємопов'язані форми як перша та друга рефлексії, тобто осмислення у системі конкретних й атрибутивних понять: у першому випадку стосовно окремих явищ буття, результатом якого є «предметне знання», а у другому – методу здійснення власне самого процесу пізнання, результатом якого є методологічне знання. Останній термін слід визнати більш адекватним його детонату, ніж «рефлексійне знання», що застосовується у філософії науки [8, с. 203].

По-друге, з урахуванням викладеного вище термін «методологічне знання» повною мірою узгоджується з принципами визначення ім'я відповідного поняття.

Що стосується поняття «методологічне знання», то у розкритті його змісту можна виділити такі ознаки:

а) загальні – це окремий тип наукового знання;

б) істотні – це знання є результатом другої рефлексії, воно є нормативним, йому притаманна універсальність стосовно використання до будь-якої галузі та дисципліни науки.

Крім того, з урахуванням універсального характеру зазначеного типу наукового знання за обсягом його поняття слід кваліфікувати як одиничне незбірне [7, с. 32–33].

Зазначені вище положення дають підстави для формулювання дефініції поняття «методологічне знання», яке пропонується тлумачити як тип наукового знання, на основі якого визначається метод створення предметного наукового знання.

Загальновизнаним є положення, що процес наукового пізнання здійснюється у формі дослідження (емпіричного або теоретичного), який у часі є одноетапним. З останнім не

можна погодитися, враховуючи дихотомічність наукового знання. Під час організації наукового дослідження слід виходити з положення про два етапи, першим з яких є процес методологічного дослідження, а другим – предметного дослідження.

Таким чином, метою методологічного дослідження слід визнати визначення й обґрунтування методу організації проведення предметного дослідження.

Слід зауважити, що автор дотримується позиції, яка передбачає варіант не «вузького» як засіб створення нового знання [2; 4; 5], а «широкого» варіанту тлумачення поняття методу наукового дослідження – як шлях дослідження, нормативна система засад і рекомендацій забезпечення організації проведення наукового дослідження, що включає принципи його організації, певні етапи та процедури його проведення, а також комплекс засобів створення нового знання [1; 6].

На основі понять методологічного знання, методу наукового дослідження, аналізу та систематизації складників методологічного знання [1–6; 8] визначена його структура, яку можна представити так: об'єкт та предмет наукового дослідження; передпосилкове знання на філософському (загальнонауковому) та конкретно-науковому рівнях пізнання; категоріальний базис; наукова проблема; форма наукового знання, в якій мають бути представлені результати наукового дослідження; цілі та завдання наукового дослідження; засоби наукового дослідження; форма логіки, що використовується у процесі наукового дослідження; критерії істинності отриманих результатів проведеного наукового дослідження.

Отже, цілями методологічного дослідження слід визначити ті, що пов'язані з вибором й обґрунтуванням:

- 1) об'єкта наукового дослідження;
- 2) предмета наукового дослідження;
- 3) передпосилкового знання на філософському (загальнонауковому) рівні пізнання;
- 4) категоріального базису філософської (загальнонаукової) теорії буття;
- 5) передпосилкового знання на конкретно-науковому рівні пізнання;
- 6) категоріального базису конкретної науки щодо певної сфери буття;
- 7) наукової проблеми;
- 8) форми наукового знання, в якій мають бути представлені результати наукового дослідження;
- 9) мети наукового дослідження;

10) цілей та засобів проведення наукового дослідження;

11) форми логіки процесу наукового дослідження;

12) критеріїв істинності отриманих результатів проведеного наукового дослідження.

Крім того, слід зазначити, що представлений порядок цілей методологічного дослідження визначає процедурну послідовність його проведення.

Висновки з цього дослідження. Для переважної більшості науковців у галузі економічної науки притаманне спрощене уявлення щодо місця та ролі методології у науковому дослідженні, наслідком чого є формальне ставлення до обґрунтування методу його проведення. Як наслідок, значна кількість наукових досліджень, а відповідно і отриманих наукових результатів, по суті, мають емпіричний характер. Можна констатувати, що в сучасній вітчизняній економічній науці призупинився процес створення та приросту теоретичного наукового знання. Основні причини такого становища такі: методологічне знання не розглядається як окремий засадний елемент наукового знання, а відповідно не досліджені та не розкриті його сутність, зміст і структура; не визначено його місце у складі наукового дослідження, а також основні положення щодо організації його проведення. Виконаний аналіз проблеми й останніх публікацій у сфері методології економічної науки дає підстави стверджувати про відсутність систематизованих, обґрунтованих і загальнонавчаних

вітчизняною науковою спільнотою знань у цій галузі наукового пізнання. Процес формування відповідних знань перебуває лише на ранній початковій стадії. При цьому потребує негайного нагального дослідження ціла низка теоретичних проблем. Першочерговими проблемами є визначення сутності, змісту та структури методологічного знання. Зміст поняття «методологічне знання» визначають такі ознаки: загальні – це окремий тип наукового знання; істотні – це знання є результатом другої рефлексії, воно є нормативним, йому притаманна універсальність стосовно використання до будь-якої галузі та дисципліни науки. Поняття «методологічне знання» пропонується тлумачити як тип наукового знання, на основі якого визначається метод створення предметного наукового знання. Метою методологічного дослідження є визначення й обґрунтування методу організації проведення предметного дослідження. Структуру поняття «методологічного знання» формують такі елементи: об'єкт та предмет наукового дослідження; передпосилкове знання на філософському (загальнонауковому) та конкретно-науковому рівнях пізнання; категоріальний базис; наукова проблема; форма наукового знання, в якій мають бути представлені результати наукового дослідження; цілі та завдання наукового дослідження; засоби наукового дослідження; форма логіки, що використовується в процесі наукового дослідження; критерії істинності отриманих результатів проведеного наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження / С.В. Мочерний. – Львів : Світ, 2001. – 416 с.
2. Арутюнов В.Х. Методологія соціально-економічного пізнання : [навч. посіб.] / В.Х. Арутюнов, В.М. Мішин, В.М. Свініцький. – К. : КНЕУ, 2005 – 352 с.
3. Базилевич В.Д. Метафізика економіки / В.Д. Базилевич, В.В. Ільїн. – К. : Знання, 2007. – 718 с.
4. Геєць В.М. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація) : [навч. посіб.] / В.М. Геєць [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф., акад. НАПН України А.А. Мазаракі ; Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. – К. : КНЕУ, 2010 – 279 с.
5. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення : [курс лекцій] / А.С. Гальчинський ; ред. О. Вербило. – К. : АДЕФ-Україна, 2010. – 572 с.
6. Основи методології та організації наукових досліджень : [навч. посіб.] / За ред. А.Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
7. Тофтул М.Г. Логіка : [посібник для студентів вищих навчальних закладів] / М.Г. Тофтул. – К. : Академія, 2002. – 368 с.
8. Яскевич Я.С. Філософія и методология науки : [учеб. пособие] / Я.С. Яскевич, В.К. Лукашевич. – Минск : БГЭУ, 2009. – 475 с.